

Aktualijos

Dėl Gudijos pavadinimo

Sužinojau, kad Valstybinė lietuvių kalbos komisija svarsto Baltarusijos (Gudijos) pavadinimą¹. Daug metų dirbu su Gudija ir ypač tos šalies istorikais: nuo 2011 m. organizuoju kasmetinius Tarptautinius Baltarusijos tyrinėtojų kongresus, šiuo metu baigiu rašyti pirmąją lietuvišką „Gudijos (Baltarusijos) istoriją“ (knyga bus išleista 2021 m. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centre), be to, esu pirmosios ir vienintelės lietuviškos svetainės, skirtos Gudijos istorijai ir aktualijoms, www.gudija.lt kūrėjas ir redaktorius. Esu įsitikinęs, kad reikia vartoti žodį *Gudija*, ir manau, kad tam yra svarių argumėntų.

Vienas iš autoritetingiausių tekstų, aiškinančių *gudų* kilmę ir raidą lietuvių kalboje, teigia, kad šiuo etnonimu baltai skirtingais laikotarpiais vadino įvairias tautas. Kilęs jis veikiausiai iš rekonstruoto gotų kalbos žodžio *ghudas* (plg. *guththiuda* „gotų tauta“). Į baltų kalbas pateko I tūkstantmečio pradžioje, gotams gyvenant Vyslos žemupyje. Šis vardas ėmė reikšti apskritai svetimtaučius. Pirmojo tūkstantmečio viduryje *gudais* imta vadinti rytų slavus. Šiems suskilus į rusus, ukrainiečius ir baltarusius (tautybės galutinai susidarė XVII a.) *gudais* vis labiau buvo vadinami Lietuvos Didžiojoje Kuni-gaikštystėje gyvenantys rytų slavai, nuo XVII a. – daugiausia baltarusiai, nuo XIX a. antrosios pusės – tik jie. XX a. penktojo dešimtmečio antrojoje pusėje etnonimas *gudai* oficialiai pakeistas etnonimu *baltarusiai*. Nuo dešimtojo dešimtmečio pradžios etnonimas *gudai* neretai vartojamas kaip tradicinis².

Pavadinimas *Baltarusija* yra atėjęs iš slavų kalbų – *Belarus*, *Беларусь*, *Белоруссия*. Lietuvių kalboje ilgą laiką jo nebuvo³. Nors Baltosios Rusios kraštas egzistavo nuo viduramžių, tačiau jo ribos ir vieta nebuvo aiškios. Per pastarąjį dešimtmetį šiai problemai skirti net du išsamūs moksliniai veikalai⁴. Viduramžių pabaigoje *Baltaja Rusia* vadintas kraštas į šiaurę nuo dabartinės Gudijos, prie Naugardo. LDK laikais Baltoji Rusia buvo šiaurinė ir rytinė valstybės dalys – Vitebsko ir Dniepro pakrančių teritorijos. Labai anksti – jau 1382 m. – Polockas kronikose vadinamas Baltosios Rusios miestu. Visa kita LDK dalis vadinosi *Lietuva*, o jos gyventojai, natūraliai, – *lietuviai*. Tai patvirtina netgi miestų ir miestelių pavadinimai: *Lietuvos Brasta* (pietvakarinis LDK taškas), *Lietuvos Minskas* (taip šimtus metų buvo vadinama dabartinė Gudijos sostinė), *Lietuva* – daugybė vietovių pietinėje ir rytinėje šiandieninės Gudijos dalyje.

¹ Kalbos komisija pasisakė dėl Baltarusijos (Gudijos) pavadinimo (www.vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/kalbos-komisija-pasisake-del-baltarusijos-gudijos-pavadinimo, 2021-02-10).

² Edmundas Gudavičius, *gudai*, www.vle.lt.

³ Konstantino Sirvydo pirmajame lietuvių kalbos žodyne (pirmas leidimas 1620 m.) žodžio *Baltarusija* nėra. Vartojami *Ruś*, *Ruthenia*, *Gudai*.

⁴ Oleg Łatyszczek, *Od Rusinów Białych do Białorusinów*. Białystok, 2006; Алесь Белы. *Хроніка Беларускай Русі*. Мінск, 2000, p. 190–191.

XVIII a. pabaigoje ir XIX a. Baltosios Rusios pavadinimas jau buvo išplitęs į visas gudiškas LDK žemes, nors dar XX a. pradžioje dabartinės pietvakarinės Gudijos žemės – Brestas, Naugardukas, Gardinas, Slanimas – buvo priskiriamos „tikrajai“ Lietuvai ir Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse jų gyventojai vadinosi lietuviais.

Su visa dabartinės Gudijos teritorija ir joje gyvenančiais žmonėmis *Baltarusijos* pavadinimas sąmoningai ir kryptingai pradėtas sieti XIX a. – Rusijos imperijos laikais. Vykdamt tokią politiką, šalia kitų dalykų, buvo siekiama atskirti lietuvius, gudus ir lenkus vienus nuo kitų, supriešinti ilgaamžius sąjungininkus tikintis, kad juos suskaldžius bus lengviau valdyti. Be to, pats *Baltarusijos* pavadinimas suponavo artumą su Rusija, esą šis kraštas yra tik viena – „baltoji“ – jos dalis. Ilgainiui žodis *baltarusiai* pradėtas vartoti aprašant ir senesnius, LDK epochą menančius laikus, kai tokio vardo amžininkai nei žinojo, nei vartojo. Taip nejučiomis XIX a. *Baltoji Rusia* virto *Baltarusija* – rytų slavų ir Kijevo Rusios simbolika buvo pakeista į Rusijos imperijos. Žlugus sovietų imperijai ir paskelbus šalies nepriklausomybę oficialus valstybės pavadinimas buvo pakeistas iš *Baltarusijos* (*Белоруссия*) į *Baltąją Rusiją* (*Беларусь*). Nepriklausomos Gudijos diplomatija įdėjo daug pastangų, kad anglų kalba šalies pavadinimas skambėtų *Belarus*, o ne *Byelorussia*, ir savo pasiekė.

Lietuvoje pavadinimas *Baltarusija* prigijo negreitai. Tarpukariu šis kraštas vadintas *Gudija*; oficialiai – keistai skambančia *Gudijos Sovietų Socialistine Respublika*. *Baltarusijos* pavadinimas įvestas į lietuvių kalbą ir įtvirtintas sovietiniu laikotarpiu, iš karto po Antrojo pasaulinio karo. Taigi, galima teigti, kad lietuvių kalboje *Baltarusija* išstūmė *Gudiją* dėl sovietinių ir prorusiškų įtakų. Nors Sovietų Sąjunga subyrėjo prieš tris dešimtmečius, autoritarinis Lukašenkos režimas, tiesiogiai siejamas su sovietiniu paveldu ir prorusiškomis įtakomis, nesukėlė jokių diskusijų ir nedavė preteksto sukelti jų Lietuvos viduje. Taigi tarsi natūraliai esame kviečiami toliau šią šalį vadinti *Baltarusija*.

Greta tokios painiavos, lietuvių kalboje nėra vieno bendresnio pavadinimo dabartinės Lietuvos ir šiuolaikinių lietuvių istoriniams kaimynams rusėnams–gudams–baltarusiams įvardyti. Tai gali būti dėl menko domėjimosi ir dėmesio stokos. Pasirinkimas labai didelis. Šalia jau minėtų vardų, pastaruoju metu viešojoje erdvėje girdėti siūlymų vadinti juos *baltaisiais rusais*, *baltarusais* arba *baltrusiais* (tiesioginis valstybės *Беларусь* gyventojų pavadinimo vertinys), *belarusais* (į lietuvių kalbą perkeltas žodis, kuriuo jie patys save vadina), LDK laikus menančiais *licvinais* ir kitaip. Keista būtų, jei įvestume visiškai naujus žodžius arba skolinius pavadinti kaimynams, su kuriais be perstojo bendraujame daugiau nei tūkstantį metų.

Dėl istorinio tikrumo ir autentiškumo turėtume grįžti prie pavadinimų *Gudija* ir *gudai* vartojimo. Ypač tai pasakytina apie laikotarpį iki 1795 metų. Keistai ir nenatūraliai skamba kalbėjimas apie *baltarusius* Gedimino, Vytauto ar net Skorinos laikais. Tuo tarpu *rusėnai* pradangina *gudus* bendrame rytų slavų areale. Tiesa, vieno aiškaus atskiuro vardo apibrėžti gudiškai, t. y. baltarusiškai, kalbėjusiems LDK gyventojams

nebuvo, tačiau *gudai* yra artimiausias iš visų, kuriuos turime savo tradicijoje. Kiek sudėtingiau yra su XIX ir XX amžiais, nes *Baltarusija* ir *baltarusiai* lietuvių tradicijoje yra giliai įleidę šaknis. Matyt, racionalu būtų nedaryti brutalių pokyčių ir palikti šiuos vardus kaip sinonimus. Jie galėtų būti vartojami tuomet, kai kalbama imperinių, sovietinių arba modernių laikų autoritarinėmis šalies istorijos temomis, nes tai yra tas lizdas, iš kurio kilo ir stiprėjo Baltarusijos, kaip priešingybės Gudijai, samprata. Taigi *Gudija* yra platesnis ir bendresnis pavadinimas, o *Baltarusija* – siauresnis, skirtinas tik rusiškai ir oficialiajai imperinei, sovietinei ir autoritarinei XIX–XXI a. pusei akcentuoti. Baltarusija – tai ta pati Gudija, tik su rusišku sovietiniu politiniu, kultūriniu ir ekonominiu prieskoniu.

Dviejų pavadinimų – platesnio *Gudijos* ir siauresnio *Baltarusijos* – vartojimas tuo pačiu metu ir, galima sakyti, tiems patiems dalykams pavadinti neturėtų gluminti. Atvirkščiai, tai geriau parodo krašto identiteto ir istorijos specifiką.

Dar reikėtų pridurti, kad senojoje lietuvių tradicijoje žodis *gudas* kartais buvo vartojamas paniekinama prasme (plg. iš tautosakos: *Perkūne dievaiti, nemuški žemaičio, bet muški gudą, kaip šunį rudą*). Klausinama, ar prasminga žeminantį ir niekinantį terminą prikelti naujam gyvenimui? Argumentai „už“ *Gudiją* yra dvejopi. Pirma, ir svarbiausia, vargu ar pasaulyje yra bent vieno etnos pavadinimas, turintis išimtinai pozityvią reikšmę. Ypač tai pasakytina apie kaimynų tautas, su kuriomis nuolat būta trinties ir intensyviai bendrauta. Kuo vardas turi ilgesnę istoriją ir gyvą tradiciją, tuo jis yra sodresnis, prieštaringesnis, drauge turtingesnis ir prasmingesnis. Būtent tokie yra *gudas* ir *Gudija*. Be to, juk žodis *gudas* turi pozityviai skambantį homonimą, reiškiantį „prityręs, įgudęs“ (*Žmogus gūdas, kurs pagudęs, prigudęs darbus dirbti; Kurs suguūnda su kits kitu greit, tas gūdas* (abu sakiniai LKŽe iš Antano Juškos žodyno).

RŪSTIS KAMUNTAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas